

Kułał A., Chmielewski T.J., *Atlas tożsamości krajobrazu lokalnego jako forma zintegrowanego zapisu cech zespołu wnętrz krajobrazowych*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, T. XXXIII. 245-252.

Atlas tożsamości krajobrazu lokalnego jako forma zintegrowanego zapisu cech zespołu wnętrz krajobrazowych

The Local Landscapes Identity Atlas as a form of integrated recording of landscape interiors complex features

Agnieszka Kułał, Tadeusz J. Chmielewski

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Zakład Ekologii Krajobrazu i Ochrony Przyrody
ul. Dobrzańskiego 37, 20-262 Lublin, Polska
e-mail: a.k.ulak@wp.pl , tadeusz.chmielewski@up.lublin.pl

Abstract: Landscape should be considered as the principal part of the European heritage. It is specific composition of natural and cultural elements, which reinforces the identity of individuals and local communities. This study aim is to develop and pre-test the recording method of unique values local landscape which is composed of a landscape interiors sequences. This is the response to a commonly occurring unification landscape problem, and the loss of its characteristic features. For implementing this studies was selected three villages located in the central part of the Janowskie Forests complex. Detailed analysis of the landscape interiors composition was made by using the J. Bogdanowski method with T. J. Chmielewski modifications. In the work method course, it was defined character of: 1. landscape zone, which is a kind of landscape flesh (base, „matrix”) 2. landscape units (local landscape), consisting of landscape interiors groups, 3. compositional axis which connects the individual interiors. Results of this study recorded the existence of many local landscape features of Janowskie Forests central part, creating a unique genius loci, which should be the protection, cultivation and promotion subject. It was developed the guiding features of the analyzed area recording method as a series of 14 Identity Places Cards that made up the beginning of the Local Landscapes Atlas of Janowskie Forests. Preparation of the Local Landscapes Identity Atlas and the Identity Places Cards is the proposal for a new landscape physiognomy mapping method and can be an important form to implementation of the European Landscape Convention guidelines.

Słowa kluczowe: tożsamość krajobrazu, fizjonomia krajobrazu, Karty Tożsamości Miejsca
Key words: landscape identity, landscape physiognomy, Identity Places Cards

Identyfikacja problemu i cel pracy

Krajobraz jest cennym dobrem ogólnospołecznym. Stanowi swoistą, lokalną kompozycję zasobów zarówno przyrodniczych, jak i dziedzictwa kulturowego. Jest jednym z czynników warunkujących tworzenie się kultur lokalnych oraz stanowi podstawowy komponent europejskiego dziedzictwa kulturowego (Europejska Konwencja Krajobrazowa 2000).

Rozwój gospodarki wolnorynkowej oraz szybkie tempo i drastyczność zachodzących zmian sprawia, że polskim krajobrazom, zwłaszcza cennym i unikatowym, zagraża wiele niebezpieczeństw. Przede wszystkim narażone są na unifikację – utratę swych charakterystycznych cech stanowiących o odrębności (tożsamości) danego miejsca (Myczkowski 2003, Kułak, Chmielewski 2010). W tej sytuacji rodzi się potrzeba rozwoju metod identyfikacji, analizy i zapisu lokalnych cech krajobrazu wpływających na kształtowanie się tożsamości obszaru. Jego regionalna i lokalna ewidencja powinna być podstawą do ochrony miejsc szczególnie cennych lub rewaloryzacji/rewitalizacji miejsc które uległy degradacji i utraciły wszelkie charakterystyczne cechy krajobrazu lokalnego (Chmielewski 2012).

Celem prezentowanej pracy jest opracowanie i wstępne przetestowanie metody zapisu niepowtarzalnych walorów lokalnego krajobrazu, na przykładzie sekwencji wnętrz krajobrazowych położonych w Lasach Janowskich.

Obszar badań

Lasy Janowskie to rozległy kompleks leśny (31 384 ha) o bardzo wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Jest to kraina borów, urozmaicona wydmami, śródleśnymi stawami, oczkami wodnymi i torfowiskami oraz poprzecinana wcięciami dolin meandrujących rzek. Najcenniejsze przyrodniczo fragmenty tego terenu objęto ochroną w randze parku krajobrazowego Lasy Janowskie (39 150 ha). Teren ten odznacza się także interesującym dziedzictwem kulturowym: drewniane budownictwo wiejskie, krzyże i kapliczki przydrożne, pomniki upamiętniające walki partyzanckie. Jedną z charakterystycznych cech Lasów Janowskich jest występowanie śródleśnych wiosek i stawów, harmonijnie współtworzących leśno-wodno-osadniczy krajobraz (Dobosz 2010).

Do szczegółowych badań wybrano centralną część kompleksu Lasów Janowskich, obejmującą: 1) pozostałości wsi Kalenne, 2) wieś Gwizdów oraz 3) wieś i zespół stawów Maliniec, połączonych śródleśną drogą (śródleśnym „korytarzem krajobrazowym”) w charakterystyczny zespół krajobrazowy (Ryc. 1).

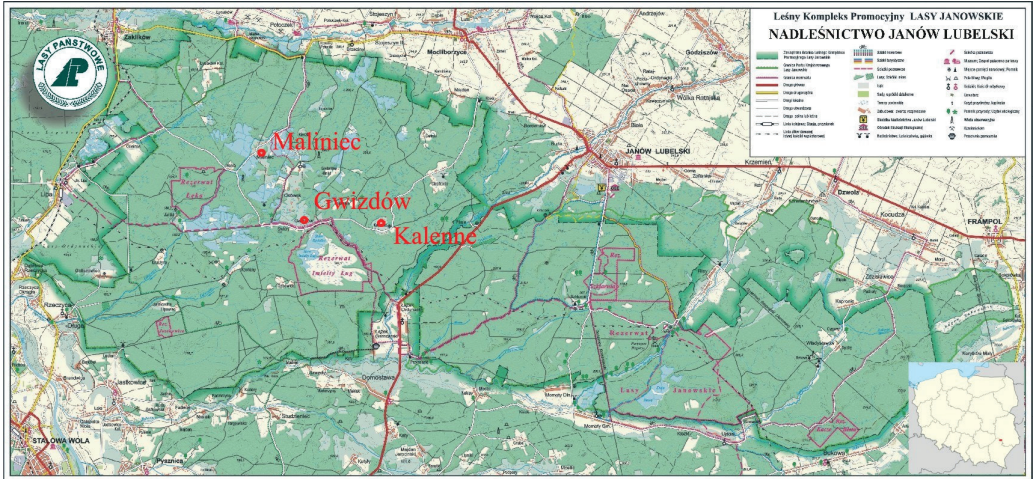
Materiały i metody

Materiał wyjściowy do badań struktury przestrzennej krajobrazu lokalnego stanowiła ortofotomapa oraz wykonana podczas wizji lokalnej seria fotografii panoramicznych wybranych wnętrz krajobrazowych (Ryc. 2).

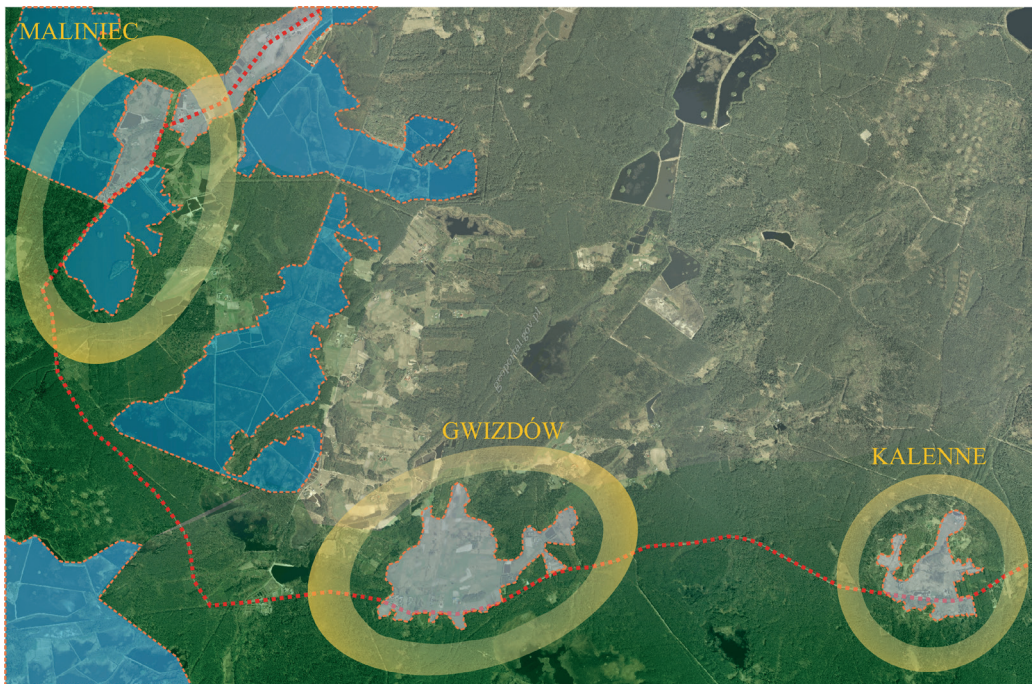
W toku zastosowanej metody pracy określano charakter:

1. strefy krajobrazowej, która stanowi swoisty miąższ (osnowę, „matrycę”) krajobrazu (termin użyty za Bogdanowskim 1976) (np. strefa leśna, łąkowa, rolniczo-osadnicza, zurbanizowana itp.);
2. jednostek krajobrazowych, złożonych z zespołów wnętrz krajobrazowych, np.: śródleśne wnętrze naturalistyczne (śródleśne torfowiska), wnętrze śródleśne porolne, śródleśne zagrodowe, leśne gospodarcze (polany, zręby), wnętrze wodne (jezioro, staw) itp.;
3. osi kompozycyjnej spajającej poszczególne wnętrza – stanowiącej swoisty łącznik np. oś wodna, komunikacyjna, widokowa itp.

Zespół jednostek krajobrazowych połączonych osią kompozycyjną (komunikacyjną) i otoczonych wspólnym miąższem krajobrazowym, tworzy krajobraz lokalny.

Ryc. 1. Mapa kompleksu „Lasy Janowskie” oraz położenie badanych wnętrz krajobrazowych.
 Fig. 1. The map of „Forests Janowskie” complex and the analyzed interior landscape location.

Strefa leśna - miąższ krajobrazu
 Badana jednostka krajobrazowa wraz z przyległymi partiami strefy leśnej
 Oś kompozycyjna spajająca wnętrza (droga)
 Granica wnętrza
 Makrownętrze wsi
 Makrownętrze wodne (stawy)

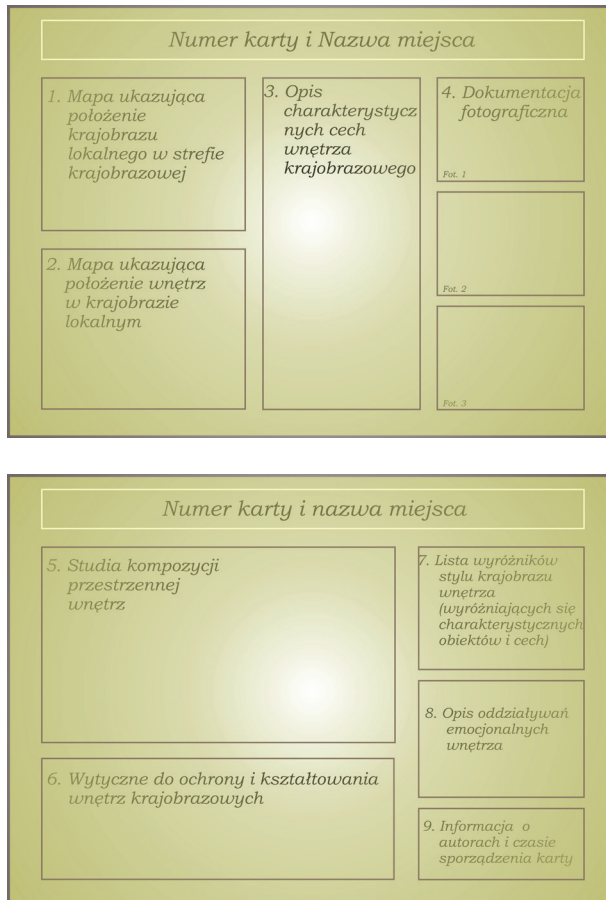
Ryc. 2. Analiza struktury przestrzennej krajobrazu lokalnego kompleksu wnętrz krajobrazowych Lasów Janowskich.
 Fig. 2. Landscape spatial structure analysis of the Janowski Forest complex local landscape interiors.

Analizę kompozycji poszczególnych wnętrz krajobrazowych przeprowadzono metodą Bogdanowskiego (1976, 1994), z modyfikacją Chmielewskiego (2012).

Opracowano sposób zapisu przewodnich cech analizowanego obszaru w postaci Atlasu tożsamości krajobrazu lokalnego, na który składa się zestaw kart tożsamości miejsca (jednostek krajobrazowych).

Atlas tożsamości krajobrazu lokalnego powinien składać się z: (a) mapy badanego zespołu jednostek krajobrazowych położonych we wspólnej strefie, (b) ortofotomapy poszczególnych jednostek, z zaznaczeniem zespołu wnętrz, osi i bram krajobrazowych oraz otaczającego je mięszu krajobrazu, (c) opisu przewodnich cech krajobrazu lokalnego oraz kompozycji układu osi i wnętrz krajobrazowych, (d) katalogu kart tożsamości miejsca (jednostek krajobrazowych).

Przyjęto, że karta tożsamości miejsca powinna składać się z następujących części (Ryc. 3): (1) mapa ukazująca położenie jednostki krajobrazowej w strefie krajobrazowej; (2) mapa ukazująca położenie wnętrz w jednostce krajobrazowej; (3) opis charakterystycznych cech wnętrza krajobrazowego; (4) dokumentacja fotograficzna; (5) studia kompozycji przestrzennej wnętrz; (6) wytyczne do ochrony i kształtowania wnętrz krajobrazowych (7) lista wyróżników stylu krajobrazu wnętrza (wyróżniających się charakterystycznych obiektów i cech), (8) opis oddziaływań emocjonalnych wnętrza (9) informacja o autorach i czasie sporządzenia karty (Ryc. 3).

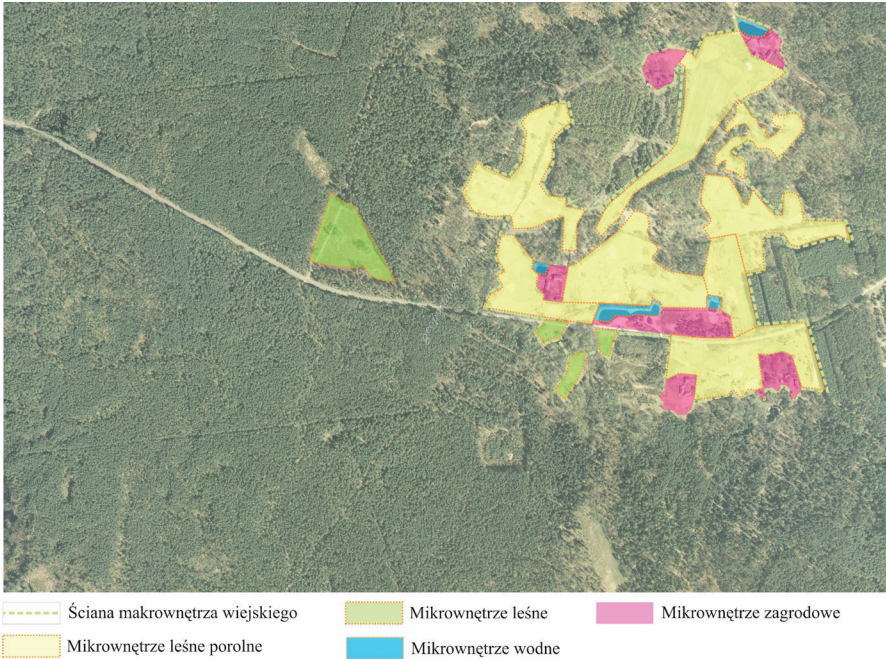

Ryc. 3. Schemat układu części A i B Karty Tożsamości Miejsca.

Fig. 3. The scheme of Identity Places Card part A and B.

Wyniki

W strefie leśnej, stanowiącej „osnowę krajobrazu”, wytypowano 3 podobnej powierzchni jednostki krajobrazowe, których wybrane wnętrza krajobrazowe poddano następnie szczegółowym analizom. Były to jednostki krajobrazowe: (a) wsi i stawów Maliniec, (b) wsi Gwizdów (c) wsi Kalenne. Wszystkie te jednostki składają się z zespołów wnętrz krajobrazowych i połączone są ze sobą wspólną osią komunikacyjną, stanowiącą korytarz krajobrazowy (Ryc. 4).

Ryc. 4. Przykład analizy struktury przestrzennej jednostki krajobrazowej wsi Kalenne.

Fig. 4. The spatial structure of the Kalenne village landscape unit analysis.

Wewnątrz każdej miejscowości zidentyfikowano i poddano analizie wnętrza: 1. Śródleśne naturalistyczne, 2. Śródleśne porolne, 3. Wodne, 4. Śródleśne z osią komunikacyjną, 5. Zagrodowe (Tab. 1).

Tabela 1. Typy i liczba wnętrz krajobrazowych zidentyfikowanych w poszczególnych jednostkach objętych opracowaniem.
Table 1. The types and number of identified interior landscapes in the particular analyzed units.

Typ wnętrza	Liczba wnętrz w jednostkach krajobrazowych		
	Maliniec	Gwizdów	Kalenne
Śródleśne naturalistyczne	0	2	4
Śródleśne porolne	3	7	8
Wodne	5	2	4
Śródleśne z osią komunikacyjną	2	2	2
Zagrodowe	5	4	5
Łączna liczba wnętrz	15	17	23

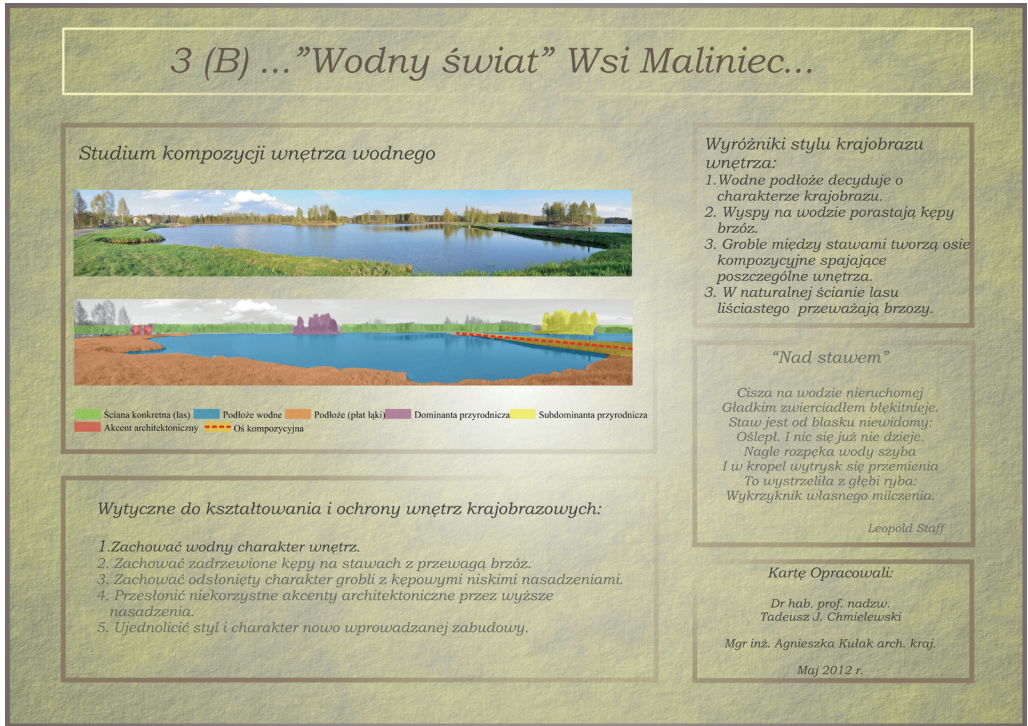
Największym zróżnicowaniem i rozdrobnieniem poszczególnych typów wnętrz krajobrazowych charakteryzował się krajobraz jednostki wsi Kalenne, natomiast najmniejszym – jednostki Maliniec, gdzie dominowały wnętrza wodne o dużej powierzchni.

Do szczegółowych analiz kompozycji krajobrazowej każdego z 3 badanych krajobrazów lokalnych wybrano po jednym wnętrzu, reprezentatywnym dla każdej grupy typologicznej. W sumie przeanalizowano kompozycję 14 takich wnętrz (w jednostce „Maliniec” nie było ani jednego naturalistycznego wnętrza śródleśnego). Z uwagi na ograniczenia objętości artykułu przedstawiono w nim jedynie analizę dwóch wybranych wnętrz (Ryc. 5a, b).

Ryc. 5. Analiza kompozycji przestrzennej wnętrz o charakterze a) śródleśnym polnym b) zagrodowym
Fig. 5. The analysis of the interior spatial composition a) forest postagricultural character b) homestead character

Na podstawie tych analiz wykonano zestaw 14 Kart Tożsamości Miejsca (Ryc. 6), które złożyły się na zaczątek Atlasu Krajobrazów Lokalnych Lasów Janowskich.

Ryc. 6. Przykład Karty Tożsamości Miejsca.

Fig. 6. The example of Identity Places Card

Wnioski

1. Sporządzanie Atlasu tożsamości krajobrazu lokalnego oraz kart tożsamości miejsca jest propozycją nowej metody kartowania fizjonomii krajobrazu i może być ważną formą realizacji zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej.
2. Analizowany krajobraz lokalny centralnej części Lasów Janowskich posiada wiele cech charakterystycznych, tworzących niepowtarzalny genius loci który powinien być przedmiotem ochrony, kultywowania i promocji.

Literatura

- Bogdanowski J. 1976. Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: 1 – 271.
- Bogdanowski J. 1994. Metoda jednostek i wnętrz architektoniczno – krajobrazowych (JARK – WAK) w studiach i projektowaniu. Politechnika Krakowska, Kraków: 1 – 36.

- Chmielewski T. J. 2012. Systemy krajobrazowe: Struktura, funkcjonowanie, planowanie. Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa: 1 – 408;
- Dobosz M. 2010. Koncepcja rewitalizacji wsi Kalenne w Lasach Janowskich. Praca magisterska wykonana na Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie, pod kierunkiem Tadeusza J. Chmielewskiego. Lublin; materiał niepublikowany;
- European Landscape Convention 2000. Florence, 20 October 2000. www.coe.int/europeanlandscapeconvention (Data dostępu: 2010.09.09);
- Kułak A., Chmielewski T. J. 2010. Zmiany fizjonomii krajobrazu Polesia Zachodniego od połowy XIX do początku XXI. (w:) (Chmielewski T. J., Piasecki D. red.) The future of hydrogenic landscape In European Biosphere Reserves. Wyd.: UP Lublin, PAN Lublin, Poleski Park Narodowy, MAB Warszawa: 24 – 41;
- Myczkowski Z. 2003. Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce. Politechnika Krakowska, Kraków: 1 – 228;